

DEDE KORKUT HİKAYELERİNE GÖRE TÜRKLERDE TÖREN GELENEĞİ VE TÖREN ÇEŞİTLERİ

Dr. İsmail CANSIZ

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Bu çalışmada, Dede Korkut hikâyelerine göre Türklerin aile fertlerini, beylerini ve hanlarını karşılayıp uğurlamaları, yemin ediş şekilleri, düğünleri, ad verme usulleri ve cenaze törenlerini nasıl yaptıkları ele alınmıştır.

Dede Korkut hikâyelerinde tespit edilebilen törenler beş başlık altında toplanmıştır.

- 1) Karşılama ve uğurlama törenleri
- 2) Yemin törenleri
- 3) Düğün törenleri
- 4) Ad verme törenleri
- 5) Yuğ törenleri

Anahtar Kelimeler:

Dede Korkut Hikâyeleri, Törenler, Bayındır Han, Karşılama ve Uğurlama, Yeminler, Yuğ.

GİRİŞ

Dede Korkut hikâyeleri okunduğunda, maddî ve manevî kültürümüzün hayret edilecek kadar canlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Bu incelemede, hikâyelerde zikredilen törenlerin toplum hayatında önemli bir yer işgal ettiği tespit edilmiş bulunmaktadır.

Dede Korkut hikâyelerindeki törenler, aşağıdaki gibi sınıflandırılarak ele alınmıştır.

1. Karşılama-Uğurlama törenleri
2. Yemin törenleri
3. Düğün törenleri
4. Ad verme törenleri
5. Yuğ törenleri.

KARŞILAMA-UĞURLAMA TÖRENLERİ

Karşılama Törenleri

Bayındır Han'ın Ye Beylerin Kabul Törenleri: Bütün Oğuz İli'nin hanı olması hasebiyle, Bayındır Han'ın sık sık, çeşitli vesilelerle ziyaret edildiği görülmektedir. Tabiidir ki, bu ziyaretlerin nasıl yapılacağı bazı kaidelere bağlanmış ve bu kaideler bütün yönleriyle tatbik edilmiştir. Bu kuralın başında bir beyin han tarafından karşılanması gelmektedir. Gerek, ulu toylar verilirken toya gelen beylerin karşılanması, gerekse sair zamanlarda gelenlerin karşılanması birbirinden farklı olmaktadır. Bunlar içinde, ulu toya gelen beylerin karşılanması, gayet açık olarak anlatılmıştır.

Bayındır Han'ın verdiği an'anevî ulu toya beyler, yanlarında bulunan yiğitleriyle katılmaktadır. Kırk yiğidi ile ulu toya gelen Dirse Han'ı, Bayındır Han'ın yiğitleri yollarına çıkarak karşılayıp kalacakları otağa kadar eşlik etmektedirler (*Gökyay, 1973*). Görüldüğü gibi, Bayındır Han beyleri bizzat karşılamayıp, yiğitlerine karşılatmaktadır. Bu bize, hanlar ile beyler arasındaki münasebetlerin resmiyet derecesini göstermektedir.

Bayındır Han'ın, divanında bazı kabuller yaptı-

ğı görülmektedir. Bu kabullerde Han'ın, genellikle bağış ve mükâfatta bulunduğu anlaşılmaktadır. Oğlunun bir başarısından dolayı Begil Bey, "Oğlun aldı, Bayındır Hanun divanına vardı, el öpdü. Padişah cübbe, çuka, çargap geyürdü" (*Gökyay, 1973*) kaydında geçen "el öpdü" ifadesinden Bayındır Han'ın tahtında oturduğu, yerinden kalkmadığı ve geleni o şekilde kabul ettiği anlaşılmaktadır. Böyle bir kabul Yegenek hikâyesinde de görülmektedir. Yegenek basını kurtarmak için Han'dan izin istemeye gider. Bayındır Hanun nazarına varıp, yüzünü yere koyar (*Gökyay, 1973*). Burada henüz bir başarı kazanamamış olana el öptürülmediği için sadece yüzünün yere konmasına müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Başka bir hikâyede de yer öpüldüğü görülmektedir (*Gökyay, 1973*).

Bütün bu hareketler bize, han huzurunda nasıl davranıldığı, ne gibi hareketlerin yapıldığı ve protokol kaidelerinin neler olduğunu göstermektedir. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkün olsa gerektir. Bayındır Han, iyi bir saray teşkilatına sahiptir. Yabancı devlet adamları hariç, kimseyi bizzat karşılamamaktadır.

Bayındır Han'ın kabulüne benzer bir kabul, Beyrek hikâyesinde görülmektedir. Kam Büre Bey'in, oğlu için ısmarladığı eşyaları getiren bezirganları kabulü şöyle anlatılmaktadır. "Divan buyurdu, çadır, otağ, ala sayvan dikedürdü, ipek kalıçalar saldı, geç di oturdu. Oğlunu sağ yanına aldı." (*Gökyay, 1973*). Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi, yabancıların karşılanması ve kabulü için özel bir hazırlık yapılmaktadır. Bu hazırlıkların, biraz da Bey'in güç ve haşmetini ortaya koymasına fırsat teşkil ettiği için bilhassa yapıldığı görülmektedir. Bunların günümüzdeki yansımaları Hicaz, Avrupa, askerlik, gurbet vb. dönüşlerdeki karşılamalarda müşahede edilmektedir.

Beylerin Aile Fertleri Tarafından Karşılması: Hikâyelerden beylerin aile fertleri tarafından da karşılandıkları öğrenilmektedir. Öyle anlaşılı-

yor ki, bu karşılama, daha ziyade önemli bir ziyaretten dönerken (Han'ı ziyaret gibi) veya bir akından dönüşte... olmaktadır.

Bayındır Han'ın bir toynun arkasından ava çıkıldığında, hünelerinin ata ait olduğunu söyleyen Kazan Bey'e kırılan Begil Bey, üzgün vaziyette eve döndüğünde, oğlancıkları karşı gelir, fakat o çocuklarını okşamaz (*Gökyay, 1973*). Demek ki, Oğuz beylerinin, dışarıdan geldiklerinde yaptıkları ilk iş, çocuklarını okşayıp sevmek olmaktadır. Bey olmaları onlara aile reisi ve bir baba olduklarını unutturmamaktadır.

Kazan Bey'in tutsaklıktan kurtarılıp eve dönüşünde "kaza benzer kızı gelini Kazan'a karşı gelip elin öpdüler, ayağına düştüler" (*Gökyay, 1973*). İfadesi de böyle bir ailevi karşılama.

Tabiidir ki, aile fertleri tarafından karşılanma bir tören özelliği göstermez. Fakat bu durum, beyin -aynı zamanda aile reisinin- saygıya dayanan otoritesinin bir belirtisidir.

Beylerin Oğullarını Karşılama: Dede korkut destanlarında kahramanların, daha çok genç oğullardan meydana geldiği görülmektedir. Oğullar başarılarından sonra babalarına haber gönderip, kendilerini karşılamalarını istemektedirler. Kanturalı, kendisi gelmeden babasına haber gönderir. "Sarıdonlu Selcen Hatunu aldum, geldüm. Haber eylen babam mana karşı gelsün" (*Gökyay, 1973*) der. Aynı şekilde, Tepegöz'ü öldüren Başat, Yünlü Koca ile Yapağulu Kocayı Oğuzza Muştucu gönderir (*Gökyay, 1973*). Beyrek avdan döndüğünde ağ sakallı babası karşı gelir (*Gökyay, 1973*). Bütün bu istekler, başarılarının bütün Oğuz tarafından bilinmesi, duyulması içindir. Diğer bir amaç da babalarının kendilerine bir karşılama töreni hazırlamasıdır. Bugünkü karşılama törenlerine çok benzeyen bir karşılama şekli Usun Koca Oğlu Segrek hikâyesinde görülmektedir. Oğullarının sağ salim döndüklerini öğrenen Usun Koca, gümbür gümbür davullar çaldırır, burması altun tuç borular vurdurur (*Gökyay, 1973*). Oğullarını yolda karşılayan Koca'nın hare-

ketleri "Koca Beg oğullarına karşı geldi. At-dan indi, oğullarıyla kuça kuça görüşdü" (*Gökyay, 1973*). şeklinde anlatılmaktadır.

Bu küçük beylerin dışında, büyük beylerin de bu tür karşılama törenleri yaptıkları görülmektedir. Tepe Göz'ü öldürdüğü haberini alan Aruz Bey, Kalın Oğuz begleri ile Başat'a karşı gelir (*Gökyay, 1973*). Bu karşılama Kalın Oğuz beylerinin katılmalarına, Basat'ın Dış-Oğuz beyi Aruz'un oğlu olması yanında, Oğuz'u büyük bir belâdan kurtarmasının daha çok etkisi olsa gerektir.

Uruz'un, İç Oğuz'un beyi aynı zamanda beylerbeyi olan babasıyla karşılaşması şöyle anlatılır. "Atdan yere indi, atasının elin öpdü. Kazan dahi ahtarıldı, yere indi, oğlunun boynun öpdü. Beğler çevre aldılar, cem'isi atdan inüp Kazamın elin öpdüler." (*Gökyay, 1973*).

Açıkça anlaşılacağı üzere, İç ve Dış-Oğuz beylerinin karşılama törenlerinde diğer beyler hazır bulunmaktadırlar. Oysa öteki beylerin karşılama törenlerinde bu durum görülmemektedir. Bu da bize, İç ve Dış-Oğuz beylerinin, beylerden meydana gelen bir erkânının bulunduğunu göstermektedir.

Kardeşin Kardeşi Karşılama Şekli: Kardeşlerin birbirlerini karşıladıklarına ve karşılaştıkları zaman ne gibi şeyler yaptıklarına dair kayıtlar da görülmektedir. Egrek, ağabeyi Segrek'in geldiğini, onu karşılamak istediğini annesine söyleyince, annesi ona ne yapması gerektiğini şöyle tarif eder "ol yiğide yetdiğünde ağ boz atun üzerinden yere ingil. El kavuşurup ol yiğide selam vergil. Elin öpüp boynun koçgil. Kara dağum yükseği kardaş, değil." (*Gökyay, 1973*). Bu ifadelerden, kardeşlerin ağabeylerine karşı, nasıl davrandıkları ve nasıl davranmaları gerektiği anlaşılabilir. Buna göre; kardeşlerin karşılaşmalarında ilk yere inmek mecburiyetinde olan, el kavuşturarak selâmı ilk veren, küçük kardeştir. Bu manzara Türk töresindeki kardeşler arası münasebetleri, saygı ve sevgi bağlarının ne derece kuvvetli olduğunu göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bugün de

Anadolu'da kardeşler arası münasebetler-mânâ ve muhtevası o boyutlarda olmasa da- aşağı yukarı bu seviyededir.

Oğuz Bahadırının Kâfir Beyi Tarafından Karşılması: Bir Türk'ün, Türk olmayan bir hükümdar tarafından karşılmasına dair tek bilgi, Kanturalı hikâyesinde bulunmaktadır. Bu münasebetle, Oğuzların komşuları olan fakat Türk olmayan devletler üzerindeki intibaları da öğrenilmektedir.

Kanturalı kendisine uygun kızın, Trabzon Tekür'ünün kızı olduğunu öğrenince, kırk yiğidi ile kızı istemeye gider. Kanturalı, "kâfirler yedi ağaç yer karşı geldiler. İzzet hörmet eylediler. Ak çadır dikdiler. Ala halı döşediler. Ağca koyun kesdiler, yedi yıllık al şarab içürdüler. Aluban bunları Tekür'e götürdüler." (Gökyay, 1973). şeklinde ifade edilen bir tarzda karşılanmaktadır. Buraya kadar olanlara Tekür'ün katılmadığı, karşılama töreninin Tekür'ün adamları tarafında yapıldığı görülmektedir.

Tekür'ün Kanturalı'yı kabulü ise şöyle anlatılmaktadır. "Tekür taht üzerinde oturmuşdu. Yüz kâfir için giyinmişdi (...) Kanturalı geldi, kara şapkalı Tekür'e selam verdi. Tekür aleyk aldı. Ala halı döşediler oturdu." (Gökyay, 1973).. Açıkça anlatıldığı gibi Tekür, Kanturalı'yı taht üzerinde ve çok güzel giyinmiş olarak kabul etmektedir. Bu kabulle Tekür, kendi haşmetini göstermek istemiş olmakla beraber, Kanturalı için hazırlanmış olduğu tören ve otağların durumuna bakılırsa; Türklerle karşı nasıl bir tutum içinde bulunduğu da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Uğurlama Törenleri

Dede Korkut destanlarında iki türlü uğurlama görülmektedir. Birincisi resmî, ikincisi ise, aile fertleri tarafından yapılan uğurlamadır.

Resmî Uğurlama Törenleri: Resmî olarak kabul edebileceğimiz bir uğurlama törenine, Salur Kazan'ın evini yağmalattığı toyda rastlanmaktadır.

Kazan Bey verdiği ulu toyda, hatununun elinden tutmuş dışarı çıkmıştır. Bu hareket, evinin yağmalanmaya başlanmasının bir işareti sayılmakta, dolayısıyla orada bulunan herkes, yağmadan payına düşeni almaktadır.

Yağmadan sonra beyler, metbuları Salur Kazan'ı selâmlayıp atlarına binerek yurtlarına dönmektedirler (Sümer, 1972). Öyle anlaşılıyor ki, atlarına binmiş vaziyette olan Oğuz beyleri, Salur Kazan'ın önünden sırayla geçmekte ve geçen herkes selamını vermekte, aynı zamanda şükranlarını belirterek geçmektedir. Zamanımızdaki törenlere son derece benzeyen bu uğurlama şekline, destanların başka hikâyelerinde rastlanamamıştır.

Aile Fertleri Tarafından Uğurlama: Bu tür uğurlamalar, törenden çok vedalaşma şeklindedir. Vedalaşmalar genellikle ana-baba ile olmaktadır. Basat'ın Tepegöz üzerine gitmeden ana ve babasıyla vedalaşması şöyle anlatılmaktadır. "Babasının elini öpdü. Helallaşdı, hoş kahin, dedi." (Gökyay, 1973).. Egrek'in kardeşini kurtarmak için yola çıkmadan önce ana-babasıyla vedalaşması da "Anasının, atasının elin öpdü." (Gökyay, 1973). şeklinde ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi kahramanlar, maceralı geçecek uzun bir yolculuğa çıkmadan önce, ebeveyni ile vedalaşmaktadırlar.

Ana babaların, çocuklarını yollarken kullandıkları sözler "oğul uğurun açık olsun, sağ, esen varup gelesin" (Gökyay, 1973). veya "yort oğul, uğurun açık olsun, sağ esen varup gelesin, geleceğin varışa" (Gökyay, 1973). gibi hemen hemen aynı kelimelerdir.

Anlaşılabileceği üzere ana babaların uğurlamaları pek fazla tören özelliği göstermemektedir. Ancak, Türk toplumunda uğurlamaların nasıl yapıldığını göstermesi bakımından dikkate değer ve faydalı bulunduğu için kaydedilmiştir.

YEMİN TÖRENLERİ

Bütün Müslüman-Türk kabilelerinde ortak bir kelime olan and, çok eski zamanlarda, bir yaban-

cı ile kardeş ve dost olmayı berkitmek için yapılan bir tören anlamına kullanılmıştır. Bu günkü kavramı daha sonraki çağlara aittir (Gökyay, 1973).. Türk tarihinde kaydedilen ilk and töreni, Hun Hanı Huhanya ile Çin elçileri arasında yapılan anlaşma dolayısıyla yapılan törendir (Gökyay, 1973).

Dede korkut hikâyelerinde geçen yeminleri şöyle isimlendirmek mümkündür.

1. Sadakat (bağlılık) yeminleri
2. Söz verme yerine kullanılan yeminler.
3. İntikam yeminleri

Sadakat Yeminleri: Böyle bir yemin töreni, en açık şekilde son hikâyede görülmektedir. Kazan Bey'in yağmalı toyuna çağrılmadıkları için, ona düşman olan Dış Oğuz Beyi Aruz, Dış Oğuz beylerini yanına çağırıp, kendisiyle hemfikir olup olmadıklarını öğrenmek ister. Aruz, verdiği karara iştirak eden beyleri yemine davet eder. Araya mushaf getirerek, "den imdi, and için" der. "Hep begler mushaf a el urup and içerek, senün dostuna dost ve düşmanuna düşmanuz" (Gökyay, 1973). derler. Bu yemini müteakip Aruz, cümle begler i hil'atleyerek (Gökyay, 1973). yemin törenini tamamlamaktadır. Görüldüğü gibi, Kur'an üzerine yemin etme, bir tören şeklinde olmaktadır. Bu törenle beyler Aruz Bey'e olan bağlılıklarını tescil etmiş olmaktadırlar.

Başka bir yemin töreni "kılıç altından geçmek" şeklinde görülmektedir. Beyrek hikâyesinde Yalancı oğlu Yaltacuk, işlediği bir suç sebebiyle Beyrek'in huzuruna getirilir. Herkesin gözü önünde O'nun kılıcı altından geçer. Bunun üzerine Beyrek de Yaltacuk'u affeder (Gökyay, 1973).. Böylece Yaltacuk bir bakıma sadakatini yenilemiş olur.

Bu iki örnek haricinde göstereceğimiz bağlılık ifade eden yeminler, tören özelliği arz etmemektedirler. Bu yeminlerin nasıl yapıldığını gösteren bir örnek aşağıdadır.

Kazan'a düşman olan Aruz Bey, Kazan Bey'in inağı aynı zamanda Dış-Oğuz'un güveyisi olan

Beyrek'i hileyle yanına çağırır ve kendilerine muti olmasını ister. Beyrek, Kazan Bey'e olan sadakatini şöyle ifade eder "vallahı men Kazan'a âsi olmazam" ve devamla;

Men Kazamın nimetini çok yemişem
Bilmezisem gözüme dursun
Karakoçda kazılık atına çok binmişem
Bilmezisem mana tabut olsun
Yahşi kaftanların çok giymişem
Bilmezisem Kefenüm olsun
Ala bargâh otağına çok girmişem
Bilmezisem mana zindan olsun.
Men Kazan'dan dönmezem bellü bilgil"
(Gökyay, 1973).
diyerek sadakatini ifade eder.

Söz Verme Yeminleri

Başlığımızdan da anlaşılacağı gibi bu yeminler, ya Allah'a söz verme veya herhangi birine söz verme şeklinde tezahür etmektedir. Deli Dumrul, canlarını almadığı takdirde, Allah'a şöyle söz verir.

"Ulu yollar üzerine
İmaretler yapayım senün için.
Ac görsem doyrayım senün için.
Yalncak görsem donadayım senün için"
(Gökyay, 1973).

Bunun dışında, Dede Korkut hikâyelerinde gördüğümüz ve asıl Türk yemin şeklini gösteren andlar şöyle anlatılmaktadır.

Beyrek Tekür'ün kızına söz verirken, "Kılıcıma doğranayın, ohuma sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrılayın, eğer sağlıkla varacak olursam Oğuz'a, gelüp seni helallığa almazsam" (Gökyay, 1973). diyerek hem söz verir hem de and içer.

Beyrek'in yemininden az farklı olan bir and, Kanturalı hikâyesinde görülmektedir. Selcen Hattun'u almaya hak kazanan Kanturalı, gerdek gece si kılıcını çıkarıp, yere çakar, yeri kerter ve "yer gibi kertileyin, toprak gibi savrılayın, kılıcuma doğ-

ranayın, ohuma sancılayın, oğlum doğmasun, doğarısa on güne varmasun, beg babamın, kadın anamun yüzün görmedin bu gerdeğe girerisem." (Gökyay, 1973). diyerek and içer.

Bir başka yemin şeklini, iki taraftan her birinin kendine göre anlayacağı bir yemini XI. hikâyede buluyoruz: Kazan'dan kendilerine yardımda bulunacağına dair yemin etmesini isteyen kâfirlerle onun ettiği yemin şudur: "vallahi, billahi, doğru yolu görür iken, eğri yoldan gelmeyeyin." (Gökyay, 1973).. Kazan'a bu yemin Tekür ve maiyye ti huzurunda yaptırılır. Bir bakıma, bir anlaşma yapılıır. Zira bu yemin üzerine Kazan Bey, kâfirler üzerine akın yapmayacaktır.

İntikam Yeminleri: Bu yeminlerin diğerlerinden büyük bir farkı yoktur. Yalnız ne için söylendiği bakımından farklılık gösterir. Böyle bir yemini, "Usun Koca-Oğlu Segrek hikâyesinde görüyoruz. Gerdek gecesi kılıcını gelinle arasına koyan Segrek, "Mere kavat kızı, men kılıcına doğranayım, ohuma sancılayım, oğlum doğmasun, doğarısa on yaşına varmasun, ağamun yüzün görme-yince, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdeğe girerisem." (Gökyay, 1973). der. Gelinin ısrarı üzerine de "Mere kavat kızı, ağam başına and içmişem, dönmeğümyoh (Gökyay, 1973). diye, kesin kararlı olduğunu anlatmış olur.

Bütün bu yemin şekilleri bize, Türklerin and içtikleri zaman yeminlerine her şartta bağlı olduklarını göstermektedir. Yukarıda işaret edilen Kazan Bey'in yeminini kâfirlerin anlaşma kabul etmeleri de bunun açık delilidir.

Anlatmaya çalıştığımız yemin şekillerinden "mushafa el basmak" ve "vallahi, billahi" gibi yeminler hariç, diğerleri ("kılıca doğranmak", "oha sancılmak", "yer gibi kertilmek", toprak gibi savrulmak"...) tamamen Türk'e has yeminlerdir. Başka bir söyleyişle; millî yeminlerimizdir. İslâmiyet'in milletimiz arasında yayılmasından sonra bile, uzun müddet bu and içme şekillerimiz canlılığını muhafaza etmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in Galata ahalisine verdiği ahitnamede de üzerine

yemin ettiği unsurlar arasında "kuşandığım kılıç hakkıyçün" (Gökyay, 1973). denilmektedir. Öte yandan, yakın zamana kadar Anadolu'da yeminle sözleşilirken, kılıç olmadığı veya bulunmadığı için değnek üzerinden atlanırdı. Ancak, gerek dinî yeminlerin ağır basması, gerek tekniğin ilerleyip, üzerine yemin edilen aletlerin terkedilmesi ve gerekse yeni yemin şekillerinin ortaya konulması, bu millî yeminlerimizin unutulmasına sebep olmuştur.

Düğün Törenleri

Beşik Kertme Ve Nişan Törenleri: Bugün, ülkemizin çeşitli bölgelerinde görülen "beşik kertme usulüyle nişanlama" âdetine, Dede Korkut destanlarının, Beyrek hikâyesinde rastlanmaktadır.

Bayındır Han'ın tertiplelediği bir toyda, evlâtsiz olan iki beye, Oğuz beyleri dua ederek Allah'tan bu beylerin birine (Bay Büre Bey) erkek, diğerine (Bay Bican Bey) kız vermesini dilerler. Bu duadan sonra Bay Bican Bey; "Begler, Allah-u taâlâ mana bir kız verecek olursa, siz tanık olun, menüm kızım Bay Büre Oğluna beşik kertme yavuklu olsun" (Gökyay, 1973) der. Bu konuşmalar Bayındır Han ve Kazan Bey'in huzurunda yapıldığı için, bir taahhüt mahiyeti kazanmış olup, nişanlanma da kesinleşmiştir.

Yine Beyrek hikâyesinde gördüğümüz "kiçi düğün" tabirini "nişan töreni" olarak kabul etmek mümkündür. Zira, "Yalancı-Oğlu Yaltacuk kızı alur oldu, kiçi düğün eyledi, ulu düğüne va'de kodu" (Gökyay, 1973). ifadesindeki "va'de kodu" sözlerinden, birinci düğünün nişan olduğu kanaati hâsıl olmaktadır.

Ülkemizde yapılan nişan törenlerine çok benzeyen bir nişanlanma Beyrek'in nişanlanışında bulunmaktadır. Beyrek, beşik kertme nişanlı olan Bay Bican Bey'in kızı Banı Çiçek'i, at yarışması, ok atışı ve güreşte yendikten sonra, "düğün kutlu olsun Han kızı deyü barınağından altın yüzüğü çıkardı, kızun parmağına geçürdü, ortamızda

bu nişan olsun, Han kızı" (Gökyay, 1973). diyerek, nişanlanmış olmaktadır. Görüldüğü gibi nişanlanma, parmağa bir yüzük takmak suretiyle olmakta ve nişan alâmeti olarak da yüzük kabul edilmektedir.

Destanlarda bu üç nişan şeklinden başka, nişanlanmaya dair herhangi bir kayda rastlanamamıştır. Esasen bunlar, nişan hakkında gerekli ve yeterli bilgileri vermektedir.

Düğün Esnasında Yapılan Törenler: Düğün sırasında, bir takım oyunların yanında, ufak çapta da olsa, bazı törenlerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, nişanlı kızdan güveyiye gelen kaftanın giydirilmesidir: "Adaklusundan ergenlik bir kırmızı kaftan gelip" (Gökyay, 1973). Beyrek'e arkadaşları tarafından giydirilmesine bakarak, bunun küçük bir törenle yapıldığı söylenebilir.

Düğünün bittiği gün, gerdek çadırının kurulaacağı yeri tayin işi de, yine küçük bir törenle yapılmaktadır. Bu tayini, genellikle güveyinin yaptığı görülmektedir. Zira, "Oğuz zamanında kaide buydu ki, bir yiğit ki evlense oh atandı, oh nereye düşse anda gerdekhane dikeridi" (Gökyay, 1973). ifadesi bunu göstermektedir. Güveyinin , ok atarak gerdek yerini tayininin bir kaide olduğunun söylenmesine rağmen, Beyrek hikâyesinde, kızlarında ok atarak gerdek yerini tayin ettikleri görülmektedir.

"Otuzdokuz kız tali'l-ü tali'ne birer oh atdı. Otuzdokuz yiğit ohunun ardınca gitdi" (Gökyay, 1973). ifadesine göre bu düğünde, gerdek çadırının dikileceği yeri kızlar tayin etmiş olmaktadır. Buna rağmen, kızların gerdek yerini tayin edişlerine, bu örnek dışında rastlanamamıştır.

Güveyinin gerdek çadırına götürülüşü, öyle anlaşılıyor ki, bir törenle olmaktadır. "Kanturalıyla kızı götürüp gerdeğe koydular" (Gökyay, 1973). ifadesi, güveyinin gerdek yerine götürülüşünün bir törenle yapıldığını göstermektedir.

Türk düğünlerinde "sağdıçlık" müessesesi de vardır. Sağdıç, düğünlerdeki bu törenleri idare ettiği gibi düğünün düzenini, idaresini sağlayan, da-

madın arkadaşı veya akrabasıdır. Bugün Anadolu'nun hemen her köyünde yapılan düğünlerde bir sağdıç bulunmaktadır. Dede Korkut'un Segrek hikâyesinde "İki kardeş birbirine sağdıç oldular" (Gökyay, 1973). şeklinde ifade edilen bu durum, sağdıç olma âdetinin geçmişi hakkında yeterli bilgiyi vermektedir.

Ad Verme Törenleri

Ad vermenin Oğuz Han'dan beri yapıldığı destanlardan anlaşılmaktadır. Dede Korkut destanlarında "ad veren" olarak Korkut Ata görülmektedir. Korkut Ata'nın ad verebilmesi için ad alacak olan yiğidin mutlaka ad alacak kadar bir iş, bir kahramanlık göstermesi gerekir. Ad almaya degecek bu hareketin arkasından Korkut Ata çağrılır. Ana ve babanın verdiği ad gerçek ad değildir, geçici addır. Kahraman gerçek adını, avda veya savaşta bir yararlık, bir kahramanlık gösterdikten sonra alır (Gökyay, 1973).. Zira, "ol zamanda bir oğlana baş kesüp kan dökmedikçe" ad konmamaktadır. (Gökyay, 1973).. Beyrek'in bezirganları kâfirlerin baskınından kurtarmasından sonra babası Bay Büre Beg, hemen Kalın Oğuz Beglerini çağırır, konuklara oğlunun kıssasını arz eyler, cümle begler istihsan ederler. Ondandır Dede Korkud gelir, oğlana ad koyar (Gökyay, 1973).. Oğuz beylerinin çağrılıp ağırılanmasına bakılırsa ad konurken bir tören yapılmaktadır. Bu tören bir eğlenceyle sona ermektedir. Şöyle ki; Dede'nin adı vermesinden hemen sonra "Kalın Oğuz begleri el götürüp, dua kırlarlar. Bu ad bu yiğide kutlu olsun deyip, Oğuz begleri hep birlikte ava giderler" (Gökyay, 1973).. Bu arada şunu da belirtmek gerekmektedir. Beylerle birlikte, asıl adını almış olan yiğit de ava katılmakta ve avda hünelerini Oğuz beylerine göstermektedir.

Dede Korkut'un asıl adını verdiği yiğit için bey babasından bir takım şeyler istediği görülmektedir. Boğaç Han hikâyesinde böyle bir örnek bulunmaktadır. Oğuz beyleri, "Dedem Korkut gel-sün, bu oğlana ad koşun (...), babasından oğlana

beglik istesün, taht alıversün" (*Gökyay, 1973*). şeklindeki ifade, bu duruma güzel bir misal teşkil etmektedir.

Hikâyelerde yiğitlerin belli bir yaşa geldikten sonra ad aldıkları anlaşılmaktadır. Genellikle kahramanların ad almaları, on beş on altı yaşına girdikten sonradır. Kazan Bey hayıflanarak oğlu Uruz'a (hikâye IH) on altı yaşına girdiği hâlde henüz "yay çekmedin, ok atmadın, baş kesmedin, kan dökmedin, kalın oğuz içinde çuldu olmadın" der. Beyrek on beş yaşında kahramanlık gösterir. Boğaç, döğüşüp boğayı öldürdüğü zaman on beş yaşındadır. On beş yaş oğlanın çocukluktan çıkıp delikanlılık, yiğitlik çağına bastığı, ad aldığı yaşır (*Gökyay, 1973*).

Neden ad verme törenlerine Korkut Ata çağırıyor? Çünkü, biz biliyoruz ki, İslâmiyet'den önce bu işi, boy beyi veya o boyun şamanı yapıyordu. İslâmiyet'in Türk milleti arasında yayılmasından sonra samanların yerini dervişler almaya başladı. Dede Korkut da bir derviş, hatta evliyadan idi. Dolayısıyla ad verme işinin Korkut Ata tarafından yapılması gayet normaldi. Zira o gelip adını verecek, yaşını vermesi için Allah'a dua edecekti.

Dede Korkut'ta gördüğümüz âdetlerin bir çoğu gibi; ad verme âdeti de bugün ülkemizin hemen her yerinde görülebilmektedir. Bu âdetler, birbirinden çok az farklılıkla tatbik edilmektedir. Çocuğa ad verilirken; yemeler, içmeler olur ve bir büyüğün verdiği ad, aynen kabul edilir.

Yuğ Törenleri

Dede Korkut Destanlarında doğum üzerine, halk arasında bulunduğu şüphesiz olan gelenek ve törelerle ilgili bir işaret yoktur. Yalnız ananın oğluna soy lamalarında "dokuz ay dar kamumda götürdüğüm, dolama beşiklerde beledüğüm oğul, on ay diyende dünya yüzüne getürdüğüm oğul, dolap dolap ağ südümü emzirdiğim oğul, doğduğunda dokuz buğra öldürdüğüm oğul" diye doğumu anlatan birkaç dizeye rastlanmaktadır (*Gökyay, 1973*). Fakat ölüm hakkında oldukça çok bilgi verilmiştir.

Şunu hemen belirtelim ki; destanlarda "yuğ" kelimesi hiç kullanılmamaktadır. Ancak söylenen sözlerden, yapılan hareketlerden, verilen yemeklerden... "yuğ törenlerinin" yapıldığını anlayabiliyoruz. Fakat şurası muhakkak ki, İslâm öncesi yuğ törenlerinin bütün icapları yerine getirilmemektedir. Zira din, hayatın her noktasında kendini hissettirmeye başlamıştır.

Oğuz elinin başlıca yas alâmeti, giydikleri mutad ak renkteki elbiseleri çıkarıp karalar giymeleridir (*Sümer, 1972*). Bu gelenek bütün Türk devletlerinde devam ederek, zamanımıza kadar gelmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde, ölünün anası, kız kardeşleri, boy beyleri, ak çıkarıp kara giyerler; analar çekip yakalarını yırtarlar; acı tırnaklarını ak yüzlerine çalıp güz elması gibi al yaknaklarını yırtarlar, oğul oğul diye buzlarlar. Babalar, kaba sarıklarını götürüp yere çalarlar, hıçkıra hıçkıra ağlarlar, otaklar kurulmaz olur (*Gökyay, 1973*). Bütün bunlar ölen biri -bilhassa genç, yiğit bir oğul- için yapılmaktadır.

Vasiyet Etme: Kahramanlar, ölecekleri sırada veya tehlikeli bir işe başlamadan önce vasiyetlerini yapmaktadırlar. Segrek tutsak olan kardeşini kurtarmaya gitmeden hanımına, "kız sen mana bir yıl bakgıl, bir yılda gelmezisem iki yıl bakgıl, iki yılda gelmezisem üç yıl bakgıl, gelmezisem ol vakit menüm öldüğümü bilesin, aygır atum boğazlayıp aşum vergil gözün kimi tutarisa gönlün kimi severise ana vargıl" (*Gökyay, 1973*). der. Bu sözlerden vasiyetle beraber, kadının erkeğini ne kadar beklemesi gerektiği de öğrenilmektedir.

Kazan Bey'in oğlu Uruz'un vasiyeti ise şöyle anlatılmaktadır.

Aygır atum boğazlayup aşum versün
Yad kızı nişanluma destur versün
Bana tutan gerdeğe ayruk girsün
Anam menüm için gök geyüp kara sarınsın,
Kalın Oğuz elinde benüm yasım tutsun (*Gökyay, 1973*).

Bu vasiyetten, ölü aşısı verildiği, yas alâmeti olarak gök (mavi) giyilip, kara sarımlı olduğu ve uzun

müddet yas tutulduğu anlaşılmaktadır. Tabiidir ki, gerek atın kesilmesi, gerekse aşın verilmesi belli kaidelere bağlı olarak bir tören çerçevesinde yapılmaktadır.

At kuyruğu kesme âdetini de "Ağ boz atumun kuyruğunu kesün, ağ çıkarup kara geyün" (*Gökyay, 1973*). diyen Beyrek'in vasiyetinden öğreniyoruz. At kuyruğu kesmek, bilindiği gibi Hunlar devrinden gelen, (*Gökyay, 1973*). bir âdettir. Ağıt havaları söylenirken atın kuyruğu kesilir. Böyle bir hayvan "dul" sayılır ve ona artık kimse binmez (*Gökyay, 1973*) Görüldüğü gibi, at kuyruğu kesmek, hüznü bir törenle yapılmaktadır.

Kazan Bey'e söylenmesini istediği vasiyetinde ise Beyrek, "ağca yüzlü görklümü oğluna alıversün, ahiret hakkını helal etsün yarın kıyamet gününde menüm elüm Kazan Hamın yakasında olsun, menüm kanum Aruza konsa." (*Gökyay, 1973*) diyerek intikamının alınmasını ve hanımının da kime verilmesi gerektiğini belirtir.

Ölü Ardından Ağlama: Hunlardan Osmanlı hanedanına kadar değişmeden devam edip gelen geleneklerden biri de budur. Duyulan derin ızdırıp, ağlama ile bir nebze olsun hafifletilmiş oluyordu. Bu yiğit, cesur, sert mizaçlı adamların günlerce ağlamaları bazen ipekli elbiseleri çıkarıp çıplak bir halde kara kepenek giymeleri (*Sümer, 1972*) üzüntülerinin büyüklüğünü gösterdiği gibi, onların ölülerine, daha doğrusu insanlarına ne kadar değer verdiklerini gösteriyordu.

Kazan Bey çok sevdiği Beyrek'in ölüm haberinin gelmesi üzerine, "destmalın eline alup öğür öğür ağladı. Divanda zarılık kıldı. Hep anda olan begler ağlaştılar. Kazan vardı, odasına girdi. Yedi gün divana çıkmadı, ağladı oturdu" (*Gökyay, 1973*) deniliyor. Demek ki; sevilen bir yiğit için, icabında devlet işleri bile yüz üstü bırakılıyor, yası tutuluyordu.

Böyle çok acı bir kaybın olması sonucu, büyük ağlamalar oluyor ve buna "kara şiven" deniliyordu. Deli Dumrul hikâyesinde bir yiğidin ölümü

"kimi oğul deyü,kimi kardaş deyü ağladı, ol yiğit üzerine muhkem kara şiven oldu" (*Gökyay, 1973*) şeklinde anlatılmaktadır. Egrek'in esir olduğu haberi üzerine Usun Kocanın ağ ban evi önünde şiven kopar, kaza benzer kızı, gelini ağ çıkarup kara geyer, Usun Koca "oğul oğul deyü" ağca yüzlü anasıyla ağlaşır, buzlaşır (*Gökyay, 1973*) Kazan Bey de Uruz'un kayboluşundan sonra hatununa "bulunsam buldum, bulamazsam Tanrı verdi, Tanrı aldı, ney ley ey im, gelübeni kara şiven semin ile bile ey ley ey in" (*Gökyay, 1973*) der. Görüldüğü gibi şiven veya kara şiven tabiri, hemen her ölümün arkasından kullanılmıştır. Bunlar ölüm hadiselerinin ne kadar acılı olduğunu, aile ve yakın çevresini nasıl etkilediğini göstermesi bakımından oldukça önemli ifadelerdir.

Ölü Aş: Samanlığın güçlü bulunduğu devirlerde, yoğ aş yahut ölü aş, doğrudan doğruya ölüyü doyurmak ve memnun etmek için yapılmıştır. Divanü Lügati't -Türk'te 'aş' yerine "yoğ" kelimesi vardır ve "ölü gömüldükten sonra üç, yahut yedi güne kadar verilen yemek" diye açıklanmıştır (*Gökyay, 1973*)

Eskiden olduğu gibi ölüye aş vermeyi, Dede Korkut hikâyelerinin XI. sinde görüyoruz. Kazan Bey'i zindanda ziyarete gelen tekfurun karısı ne hâlde olduğunu sorduğunda, 'ölülerine aş verdüğün vakit ellerinden aluram, (*Gökyay, 1973*) diye cevap verir. Bunun dışında eski samanlık usulü aş verme görülmemektedir.

Sık sık geçen "aygır atum boğazlayıp aşum verin" ifadesi ölünün kendisi için değil, ağıt veya taziye için gelen misafirlere yemek yapmak içindir. Samanlık devrinde olduğu gibi üç yahut yedi gün sonra aş verildiğini anlatan bir ifade görülememiştir. Bununla beraber, "at kuyruğu kesmek", "aygır at boğazlamak", "sanklan yere vurmak" ... gibi âdetler samanlıktan kalan âdetlerdir. Ancak, şunu tekrar ifade etmek gerekir ki, Dede Korkut hikâyelerindeki "at kesip aş vermek" şekil olarak şamanı, tatbikat olarak İslâmîdir. Yani "aş" ölünün kendisine değil, taziyeye gelenlere verilmektedir.

Ülkemizde, canlılığını -aşağı yukarı- aynen muhafaza etmekte olan âdetlerden biri 'ölü aşı verme'dir. Öyle ki, bu kadarı Dede Korkut'ta bile yoktur. Samanlık âdetleri aynen tatbik edilmektedir. Ölü aşı, ölü yemeği, can aşı, sayı, kazma takır-dısı (*Gökyay, 1973*) gibi deyimlerle ifade edilen bu âdetin, samanlık devrindekilerden tek farklı yanı, yapılanlara İslâmî bir şekil verilmesidir.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız örnekler de gösteriyor ki, maddî ve manevî kültürümüz şaşılacak derecede, büyük bir devamlılık arz etmektedir. Bu sayılanların hepsini, "kültür yuvamız" olan Anadolu'muzda görebiliyor, yaşıyor, duyabiliyoruz. Baştan beri anlatıp, göstermeye çalıştığımız her şey, Anadolu'da vardır. İsmen bilinmese bile, âdet hâlinde devam ederek yaşamaktadır.

KAYNAKLAR

GÖKYAY, Orhan Saik, (1973), **Dedem Korkut'un Kitabı**. MEB Yayınları. İstanbul.

SÜMER, Faruk, (1972), **Oğuzlar (Türkmenler)**, Ankara

TYPES AND TRADITIONS OF TURKISH CEREMONIES İN DEDE KORKUT STORIES

Dr. İsmail CANSIZ

Gazi University, Gazi Education Faculty

ABSTRACT

In this study, issues of how Turks welcomed their masters and khans, took an oath, made weddings, gave names, and held funerals have been reported.

Ceremonies in Dede Korkut stories can be classified under five sections:

- 1) Welcome ceremonies
- 2) Oath ceremonies
- 3) Wedding ceremonies
- 4) Naming ceremonies
- 5) Funeral (yuğ) ceremonies

Key words:

Dede Korkut stories, Ceremonies, Bayındır Khan, Welcoming, Oath, Funerals.

ТРАДИЦИИ ОБРЯДОВ И ИХ ВИДЫ У ТЮРКОВ ПО РАССКАЗАМ «ДЕДЕ КОРКУТ»

Др. Исмаил Джансыз
Педагогический фак-т Университета Гази,
Кафедра истории

РЕЗЮМЕ

В этой работе было принято во внимание как тюрки встречают, провожают членов семьи, своих господ и ханов, как они дают клятву, организуют празднества, дают имена и хоронят покойников.

Обряды, зафиксированные в рассказах «Деде Коркут» можно разгруппировать под пятью заголовками.

- 1) Обряды встречи и проводов
- 2) Обряды клятв
- 3) Обряды празднеств и свадеб
- 4) Обряды наречения имен
- 5) Обряды похорон

Ключевые слова:

Рассказы «Деде Коркут», обряды, Байындыр Хан,
встреча и проводы, клятвы, похороны